

БОРСУК НИНА НИКОЛАЕВНА (БРЕСТ, БЕЛАРУСЬ),
канд. фил. наук, заведующая кафедрой белорусского и русского
языков Брестского государственного технического университета

УДК 82/821.0

**ЭКЗАМЕН НА СТАЛАСЦЬ МАСТАКА: ПАРАЎНАЛЬНЫ АНАЛІЗ
ПЕРАКЛАДУ ВЕРША А.С. ПУШКІНА «Я ВАС ЛЮБИЛ...»
ВА ЎЗНАЎЛЕННІ А. КАСКО, В. ЗУЁНКА, Ю. СВІРКІ**

Рэзюмэ

У артыкуле сцвярджаецца думка, што быць паэтам-перакладчыкам – гэта не толькі прафесія, але і стан душы. Да перакладу верша А. Пушкіна «Я вас любил» спрычыніліся многія беларускія паэты. Аўтар артыкула спыняецца на перакладах А. Каско, В. Зуёнка і Ю. Свірка і аргументавана даказвае, што самы дасканалы варыянт належыць берасцейскаму творцу.

Беларускія паэты многа і добра перакладаюць з А.С. Пушкіна. Работа над перакладамі пушкінскіх твораў – гэта не толькі выражэнне павагі да паэта, але і сур’ёзная школа паэтычнага майстэрства кожнага мастака слова. Да пушкінскага радка спрычыніліся Янка Купала, Максім Багдановіч, Максім Танк, Аркадзь Куляшоў, Пімен Панчанка, наш берасцеец Алесь Каско і многія іншыя. Кожнае пакаленне паэтаў адчувае і інтэрпрэтуе творы А. Пушкіна па-свойму. Не дзіўна, што на сённяшні дзень існуе па 3–7 версій перакладу таго ці іншага твора рускага генія. Напрыклад, да верша А. Пушкіна «Я вас кахаў...» звярталіся А. Бачыла, М. Лужанін, Ю. Свірка, В. Зуёнак, А. Каско, Я. Міклашэўскі...

Быць паэтам-перакладчыкам – гэта не толькі прафесія, але і стан душы. Каб пераканацца ў гэтым, звернемся непасрэдна да перакладу верша А. Пушкіна «Я вас любил», зроблены берасцейскім паэтам А. Каско. Паколькі чалавеку ўласціва пазнаваць і сябе, і свет, у якім ён жыве, у параўнанні, лічым неабходным увесці ў даследаванне пераклады В. Зуёнка і Ю. Свірка, якія таксама спрычыніліся да пушкінскага шэдэўру.

І. А. Каско, і В. Зуёнак у перакладзе выкарысталі дзеяслоў «кахаў», у той час як Ю. Свірка – «любіў», як у А. Пушкіна. Думаецца, абодва паэты ўслед за

Н. Мацяш тонка адчулі розніцу не толькі ў стылістыцы, але і ў змесце паміж «кахаю» і «люблю». На думку У. Калесніка, менавіта берасцейская паэтка сваім вершам «Я вас люблю...» (1970 г.) «пачала адоленне табуізаванай пропасці паміж «кахаю і люблю», што стала перашкодай на шляху да ўсяго чалавечага, а яно забяспечвае паэзіі жыццёвую паўнагучнасць, уменне бачыць бляскі і цені жыцця, знаць ім меру і цану» [1, с. 7]:

На Ваша «ты» сказаць Вам «ты» не смею,
І калі позірк позіркам злаўлю,
Як птушанё, спалохана нямею.
Я не кахаю Вас. Я Вас люблю.

Каму з «парнаснікаў» адрасаваны гэтыя паэтычныя радкі? Уладзіміру Калесніку, Уладзіміру Караткевічу, Янку Брылю, Анатолю Вярцінскаму...? І ўвогуле: ці гэта так важна? Верш успрымаецца намі сёння як шчырае прызнанне паэткі ва ўдзячнасці да тых спагадлівых, таленавітых мастакоў слова, з душамі якіх у Н. Мацяш існавала набачная духоўная павязь. Любіць, як сцвярджала Н. Мацяш, – значыць паважаць, давяраць, штодзённа адчуваць духоўную падтрымку. Слова каханне асацыіруецца ў нашым ўяўленні з інтымным светам гераіні, дзе пануе таямніца, недасканаласць, пясчота, вернасць і здрада, радасць і сум. Спадзяюся, што недзе на ўзроўні падсвядомага на напісанне верша берасцейскай паэткі аказаў уплыў верш А. Пушкіна «Я вас любил». Абодва вершы збліжае эмацыйны накал, чысціня пачуццяў, глыбокі філасофскі змест.

Верш Н. Мацяш карыстаўся папулярнасцю сярод студэнтаў-філолагаў 70-х гадоў, да ліку якіх належылі М. Пракаповіч, А. Разанаў, А. Каско. Як ні дзіўна, але менавіта А. Каско, «дзёрзкага ды шорсткага», па трапнай заўвазе У. Калесніка, ранні шэдэўр берасцейскай паэткі натхніў на пераклад верша А. Пушкіна «Я вас любил». На карысць выказанай намі думкі сведчыць той факт, што ўжо ў першым варыянце, зробленым яшчэ студэнтам А. Каско у сценах Брэсцкага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя А.С. Пушкіна, ужыты дзеяслоў «кахаю» («Я вас кахаў, пачуцці тыя мусіць», / У сэрцы яшчэ цепляцца маім»). Ды і сам паэт сцвярджаў, што пераклад славутага пушкінскага радка быў зроблены не без уплыву традыцый Н. Мацяш.

Звернем увагу на пераклад пабочнага слова «быть может». Ю. Свірка ўжывае «здаецца», В. Зуёнак – «відаць», А. Каско – «мусіць» (у папярэднім варыянце – «можа»). Рамантычнаму герою пушкінскага верша здаецца, мроіцца, што каханне жыве яшчэ ў яго душы, што яно здольна ў любую хвіліну перарасці ва ўсепаглынальную страсць. Пэ гэтай прычыне правамернымі ўяўляюцца ўсе тры варыянты перакладу пушкінскага «быть может».

Аднак пры асэнсаванні дзеяслова «угасла» прыярытэт, без сумнення, аддаецца берасцейскаму паэту. «Пачуцці...у сэрцы яшчэ цепляцца маім» – «любовь...в душе моей угасла не совсем». Нам здаецца, што разгледжаны вышэй радок сапраўдная знаходка паэта. Атрымаўся дакладны адпаведнік, але ж як ён самабытна гучыць, «па-нашаму». Не шмат такіх дасканалых узораў тоеснасці можна назіраць у беларускай перакладной літаратуры. Вось адзін з

нямногіх прыкладаў майстэрства такога ўзроўню: у А. Куляшова «зорка зорцы голас падае», у М. Лермантава «и звезда с звездой говорит». Асаблівую каштоўнасць перакладу А. Каско можна адчуць у параўнанні з адпаведнымі радкамі В. Зуёнка і Ю. Свіркі, якія ўжываюць замест дзеяслова «цепліцца» – «пагасла». «Пагасла» – значыць знікла, патухла назаўсёды і ўдакладненне «не зусім» не выраतोўвае сітуацыю.

Развітваючыся са сваёй каханай, герой А. Каско марыць, каб нішто і ніхто болей не засмучаў яе шлях да шчасця ў адрозненні ад героя А. Пушкіна, які перажывае, каб успамін аб мінулым мімалётным шчасці не азмрочваў настрой яго былога захаплення. Праблему вернасці і здрады берасцейскі перакладчык вырашае ў духу М. Багдановіча, на першы погляд, глыбей сягаючы думкаю нават за А. Пушкіна. На такія разважанні нас падштурхоўвае трэці радок: «Но пусть она вас больше не тревожит» – у А. Пушкіна, «ды хай нішто Вас болей не засмуціць» – у А. Каско, «Яна не патрывожыць ваша сэрца» – у Ю. Свіркі; «Ды больш яно вас турбаваць не стане» – у В. Зуёнка. Герой Ю. Свіркі спадзяецца, што яго любоў болей не патрывожыць сэрца каханай. Узнікае пытанне: як увогуле герой мог пакахаць жанчыну, якая застаецца абыякавай да душэўных пакут чалавека, што шчыра ёю захапіўся. Непрымальнай бачыцца пазіцыя В. Зуёнка ва ўжыванні дзеяслова «турбаваць» – «не тревожит». Пры такім падыходзе перакладчыка рамантычнае каханне героя, якое дае яму жыватворныя сілы да жыцця, паслабляецца ў сутыкненні з бытавымі турботамі, дробязнымі людскімі пачуццямі, уяўляецца крыху прыземленым. Радок «не мог з надзеяй рэўнасць разлучыць» узмацняе адчуванне паўсядзённасці, надае адценне спрошчанасці гэтаму ўзвышанаму пачуццю. Можна гэта не віна перакладчыка, а бяда, калі штодзённая мітусня пачынае прасочвацца ў вершы пра каханне. Каб зразумець прычыну нараджэння ў А. Пушкіна радка такога зместу, неабходна нагадаць некаторыя факты з біяграфіі паэта. А. Пушкін, як вядома, лёгка захапляўся прыгажунямі. Перад тым, як стаць мужам Н. Ганчаровай, паэт сватаўся да С. Пушкінай, да А. Аленінай. У 1829 годзе ён просіць рукі Ганчаровай, атрымаўшы няпэўны адказ, ледзь не заручыўся з К. Ушаковай. Гэта далёка няпоўны пералік сімпатый паэта. Даследчык творчасці А. Пушкіна Ю. Лотман выказаў цікавае меркаванне. «А. Пушкін у гэты час збіраўся жаніцца не таму, што быў закаханы, а закахаўся таму, што збіраўся жаніцца» [2, с. 160]. Прычыну такіх паводзін паэта, думаецца, трэба тлумачыць сутнасцю яго рамантычнай натуры, тыпам тэмпераменту. У вершы ён шчыра прызнаецца;

Каков я прежде был, таков и
ныне я;
Беспечный, влюбчивый. Вы знаете,
друзья,
Могу ль на красоту взирать без
умиления...

Не будзем засяроджвацца на трэцім радку. Дачытаем верш да канца. «Я вас любил так искренно, так нежно, / Как дай вам бог любимой быть другим».

Гэтыя радкі абвяргаюць вышэй выказаную намі думку. Апошняе двухрадкоўе ўражвае дзівоснай праўдзівасцю, тонкасцю, далікатнасцю, з якой А. Пушкін як бы знутры перадае найглыбейшыя інтрымныя пачуцці. Верш А. Пушкіна – гэта своеасаблівае, унікальнае ў сусветнай літаратуры духоўна-эстэтычнае адкрыццё сілы і характа кахання. Да спасціжэння гэтай высокай ідэі імкнецца і А. Каско: «Я Вас кахаў так шчыра, так пяшчотна, / Як дай жа Бог, каб Вас кахаў другі». Непераканальна, няўпэўнена гучыць гэты радок у перакладзе Ю. Свіркі: «Дык дай вам бог, каб іншы так любіў». Па першае, гэты радок можна разумець парознаму: каб «іншы» змог паспытаць такія моцныя пачуцці, як герой пушкінскага верша. Па-другое, слова «іншы» нясе ў сабе дадатковую нагрузку цьмянасці. У дадзеным кантэксце важна падкрэсліць: не «іншы» нехта, не новы, а «пэўны». Адчуўшы заганнысць слова «іншы» А. Каско своечасова ад яго адмовіўся (у перадапошнім варыянце мы сустракаемся з варыянтам «іншы»). Спадзяюся, берасцейскі перакладчык спыніўся на варыянце «другім» – не толькі дзеля дакладнай і даволі багатай рыфмы, але ж менавіта так А. Каско выяўляе трагічную высакароднасць А. Пушкіна і яго лірычнага героя. А калі яшчэ ўлічыць, што замест свайго ранейшага «як дай Вам Бог» паэт напісаў «з мэтай ўзмацнення радка эмацыйна» «як дай жа Бог» і займеннік Вам ужыў з вялікай літары, то становіцца зразумелым, чаму нашы сімпатыі як чытачоў аддаюцца перакладу берасцейскага паэта. З мэтай абагаўлення, узвышэння жанчыны А. Каско ўжывае займеннік Вы з вялікай літары, падобна А. Блоку, які словы «Жена, Царица, Она» пісаў таксама з вялікай літары. Гэтага нават мы не знойдзем у А. Пушкіна.

Заслуга А. Каско нам бачыцца ва ўменні паэта паступова перадаць развітанне героя з нязбытнаю, але такою заповітнаю мараю: кахаць і быць каханым.

Каханне выступае ў паэзіі А. Пушкіна як крытэры чалавечнасці, як сіла, якая здольна супрацьстаяць злу, эгаізму. Для берасцейскага паэта верш рускага генія «Я вас люблю» стаў узорам руху да адчування паўнаты жыцця, да людзей праз пераадоленне ў душы індывідуалістычна абмежаванага: «Я не хачу няволіць Вас нічым». У пяшчотным радку, што прамаўляе лірычны герой А. Каско, выяўляецца свет яго душы, багацце і шматстайнасць высокіх пачуццяў. Гэты радок дзіўна спалучае асабіста-перажытае і быццёва-ідэальнае. Нам вядомы прыклады, калі бацькі з лёгкасцю распараджаліся лёсам сваіх дзяцей, свядома рабілі іх няшчаснымі. Можна ўспомніць жыццё красуні А. Керн, у якую быў закаханы А. Пушкін. Прыгожую, добрую, наіўную шаснаццацігадовую дзяўчыну выдалі замуж за пажылога генерала. Колькі было потым расчараванняў, сардэчных захапленняў, покуль яна знайшла пакой і шчасце. Змяніўся час, але па-ранейшаму, як сведчыць працытаваны з перакладу А. Каско радок, несумяшчальнымі застаюцца паняцці: каханне і «няволя». Па гэтай прычыне непрыёмальнай нам бачыцца пазіцыя героя Ю. Свіркі, які ў маналогу да каханай шчыра прызнаецца: «то, як ваш цень, хадзіў» (у А. Пушкіна – «то робостью томим»). Азначэнні «пакутліва», «нямотна», з якімі мы сустракаемся ў радках перакладу А. Каско («Я Вас кахаў пакутліва,

нямотна, / Ад рэўнасці згараў і ад тугі») дапамагаюць нам глыбей у параўнанні з азначэннем «журботна» (у Ю. Свіркi) і азначэннем «самотна» (у В. Зуёнка) адчуць драму героя. Каханая страчана, затое герой здабывае права на іншыя, не менш высакародныя адносіны зычлівага пакланення жанчыне, якія ў сваю чаргу здымаюць боль, улагоджваюць згубныя страсці.

А. Каско пераклаў на беларускую мову не толькі верш А.С. Пушкіна, але і верш-прывячэнне рускаму паэту, які быў напісаны С. Ясеніным. Пераклад быў зроблены па заказе і надрукаваны ў жабінкоўскай газеце «Сельская праўда» (1985 г.). «Заказ» звычайна выдае паспешлівасць, шаблоннасць. Адчуваў недасканаласць перакладу і А. Каско. Паэт гаварыў, што верш гучыць не так натуральна па-беларуску, як «Я Вас любил». Сапраўды, у перакладзе прысутнічаюць элементы чыста рускія: «магутныя дары», «гордай галавой», «пець» і інш. Магчыма паэт-перакладчык спрабаваў захаваць дух ясенінска-пушкінскай мовы. Але, на наш погляд, гэты факт не можа паслужыць апраўданнем таленавітаму, неардынарнаму паэту, перакладчыку ў засмечванні беларускай мовы русізмамі. Каб верш-пераклад стаў сапраўдным нацыянальным набыткам, неабходна, як мага паўней выкарыстоўваюць магчымасці беларускай мовы. Гэтую думку берасцейскі паэт, на наш погляд, пераканальна сцвердзіў у вершы-перакладзе з А. Пушкіна «Я вас любил», які годна ўваходзіць сёння ў беларускую перакладную літаратуру.

Берасцейскім паэтам было зроблена некалькі варыянтаў узнаўлення пушкінскага твора на беларускую мову і толькі ў 1985 годзе А. Каско прыняў рашэнне вынесці свой пераклад на суд чытача. Нельга не ўлічваць той факт, што перакладчыцкая дзейнасць адыгрывае важную ролю ва ўзбагачэнні беларускай мовы. Пры перакладзе радка «Я вас любил безмолвно, безнадежно» з верша А. Пушкіна «Я вас любил» А. Каско ўводзіць слова «нямотна», якое не зафіксавана покуль што акадэмічным тлумачальным слоўнікам. Наватвор гэты ўзяў паэт у У. Хадыкі з верша «Абрысы старадаўняй пушчы»:

І што не змог народ нямотны –

Я да канца дагавару.

«Нямотна» (напэўна, ад «немата») – надзвычай ёмістае слова, убірае, здаецца, два пушкінскія: «безмолвно, безнадежно». Сваім перакладам А. Каско сцвярджае, што дадзенае слова вартае ўжывання.

Зварот А. Каско да пушкінскай школы перакладу, па-першае, спрыяе духоўнаму самаўдасканаленню асобы як паэта, так і чытача, фарміраванню іх эстэтычнага густу і пашырэнню сапраўдных уяўленняў аб прыгожым. Па-другое, пераклады з'явіліся для паэта своеасаблівай праверкай яго таленту і майстэрства.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Калеснік, У. Дар гармоніі / У. Калеснік // Мацяш Н. Паміж усмешкай і слязой. – Мн. : Маст. літ., 1993. – С. 3–16.
2. Лотман, Ю. Александр Сергеевич Пушкин. Биография писателя: Пособие для учащихся / Ю. Лотман. – Л. : Просвещение, 1983. – 255 с.